

مرکز تحقیقات اسلامی

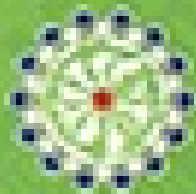
اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

مجلس شورای اسلامی ایران

در مکتب

در مکتب اهل بیت

جلد ۳

مصحف امام علی علیه السلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مصحف امام علی (علیه السلام)

نویسنده:

مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام

ناشر چاپی:

مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۷	مصحف امام علی علیه السلام
۷	مشخصات کتاب
۷	اشاره
۱۵	سخن مجمع
۱۹	مقدمه
۲۷	سخنان علی در باره قرآن
۲۷	اشاره
۲۹	مصحف امام علی (علیه السلام)
۳۱	گرد آوری قرآن
۳۱	اشاره
۳۱	مرحله اول : دوران پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)
۳۱	مرحله دوم: دوران ابو بکر
۳۱	مرحله سوم: دوران عثمان بن عفان
۳۲	نقد و بررسی اصل سه گانه
۳۲	تفسیر و بررسی مرحله اول:
۳۴	نقد و بررسی مرحله دوم:
۳۴	نام گذاری مصحف امام علی (علیه السلام) از کجا نشأت گرفته است؟
۳۷	ویژگیهای مصحف امام علی (علیه السلام) نسبت به دیگر مصحف ها
۳۸	آیا امام علی (علیه السلام) مصحف خود را بر مردم عرضه کرد؟
۳۹	چرا امام علی (علیه السلام) مصحف خود را در زمان عثمان عرضه نکرد؟
۴۰	سرنوشت مصحف امام علی (علیه السلام)
۴۰	دیدگاه برخی از عالمان اهل سنت درباره سرنوشت قرآن امام علی (علیه السلام)
۴۱	خلاصه سخن در مصحف امام علی (علیه السلام)

عنوان و نام پدیدآور: مصحف امام علی علیه السلام [کتاب] / گروه پژوهش و پاسخ به شبهات ، عبدالرحیم موسوی ؛ مترجم : حسین علی عربی ؛ تهیه کننده: اداره ترجمه معاونت فرهنگی؛ ویراستاری: امرا... نصیری

مشخصات نشر: قم: مجمع جهانی اهل بیت علیه السلام، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۳۵ ص. ۲۱×۱۴/۵ س م.

فروست: در مکتب اهل بیت علیه السلام؛ ۳

وضعیت فهرست نویسی: در انتظار فهرستنویسی (اطلاعات ثبت)

یادداشت: چاپ اول: ۱۳۹۳.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۲۷۹۱۸

ص: ۱

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: ٣

مصحف امام علي عليه السلام

گروه پژوهش و پاسخ به شبهات ، عبدالرحيم موسوی

مترجم : حسين علي عربي

ص: ۵

«کار اساسی شما [مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)] ... معرفی مکتب اهل بیت (علیهم السلام) است به دنیای اسلام. بلکه به سراسر عالم، چون امروز همه دنیا تشنه معنویت اند و این معنویت در اسلام هست و در اسلامی که در مکتب اهل بیت (علیهم السلام) معرفی می کند به نحو جامع و کاملی وجود دارد».

(از بیانات مقام معظم رهبری «مد ظله العالی»، ۱۳۸۶/۵/۲۸)

مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) که تبلور اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله) و متکی بر منبع وحیانی است، معارف ژرف و عمیقی دارد که از اتقان، استحکام و برهان برخوردار می باشد و مطابق با فطرت سلیم انسان هاست؛ بر همین اساس است که حضرت امام رضا (علیه السلام) فرمودند:

«فإنَّ الناس لو علموا محاسن كلامنا لا تبعوننا» [شیخ صدوق (رحمه الله)، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲: ۲۷۵]. این مکتب غنی و نورانی در پرتو عنایات الهی و هدایت ائمه ی اطهار (علیه السلام) و نیز مجاهدت هزاران جهادگر عرصه های علم و فرهنگ در طول قرون گذشته و حال، بسط و گسترش یافته است.

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (قدس سره) و تأسیس نظام اسلامی با تکیه بر قوانین اسلامی و با

محوریت ولایت فقیه، افق های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جدیدی را برای انسان های آزاده به ویژه مسلمانان و پیروان و محبان اهل بیت (علیهم السلام) گشود و توجه بسیاری از نخبگان و مستضعفان جهان را به خود معطوف کرد.

مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)، مولود این دگرگونی مبارک است که به ابتکار مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مد ظله العالی) در سال ۱۳۶۹ شمسی / ۱۹۹۰ میلادی تأسیس شد و تاکنون خدمات شایانی را در تبلیغ معارف قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) و حمایت از پیروان اهل بیت (علیهم السلام) در سراسر جهان انجام داده است.

معاونت امور فرهنگی مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام) در راستای رسالت خود جهت ارتقای شناخت و آگاهی پیروان اهل بیت (علیهم السلام) در موضوعات، سطوح، مخاطبان و عرصه های مختلف، در حوزه های تولید کتاب و مجلات به زبان های متعدد و سائر محصولات فرهنگی به فعالیت پرداخته است.

این اثر با هدف معرفی معارف اهل بیت (علیهم السلام) و پاسخ به شبهات مخالفین به ویژه وهابیان و سلفی ها تهیه شده و حاصل تلاش علمی و پژوهشی گروهی از پژوهشگران و نویسندگان فرهیخته و صاحب نظر و ارجمند می باشد.

در اینجا بر خود لازم می دانم از دبیر کل محترم مجمع، حضرات اعضای محترم شورای کتاب، مدیران محترم اداره کل پژوهش و ترجمه، رئیس محترم گروه مطالعات بنیادی، دبیر محترم شورای کتاب و گروه مطالعات بنیادی، مترجمین عزیز و همکاران اداره ی ترجمه تقدیر و تشکر نمایم. همچنین از برادرانی که در ویرایش، تایپ، مقابله، تصحیح، آماده سازی، نشر و چاپ این کتاب تلاش کردند، تشکر می کنم و توفیق همگان را از خداوند متعال مسئلت دارم.

معاونت امور فرهنگی مجمع در راستای تعمیق و پویایی آثار منتشره در حوزه ی معارف اهل بیت (علیهم السلام) در سراسر جهان، از دیدگاه ها و پیشنهادهای اساتید، فرهیخته گان، صاحب نظران و پژوهش گران ارجمند استقبال می کند تا زمینه های بسط و گسترش هرچه بیشتر معارف اهل بیت (علیهم السلام) فراهم گردد.

به امید تعجیل در ظهور و فرج منجی عالم بشریت حضرت مهدی (عج).

نجف لک زایی

معاون امور فرهنگی

ص: ۱۱

وحدت، همبستگی، اتحاد و انسجام، از اصول عقلانی و برخاسته از اعماق سرشت انسانی است؛ هم چنان که یک اصل ثابت، مسلم و همیشگی دین مقدس اسلام نیز بوده و هست و تحقق آرمان های آفرینش و نیل به اهداف عالی آن در این راستا قابل دسترسی است و قطعاً هیچ قوم و آحاد جامعه ای، در جنگ و فتنه، نزاع و تفرقه، به خیر و سعادت و کمال انسانی، نخواهد رسید.

امام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ سَبْحَانَهُ لَمْ يُعْطِ أَحَدًا بَفُرْقِهِ خَيْرًا مِّمَّنْ مَضَى وَلَا مِمَّنْ بَقِيَ. (۱)

«خداوند سبحان، نه به گذشتگان و نه به آیندگان، با تفرقه و جدایی خیری را عطا نکرده و نمی کند».

در سایه وحدت و یک دلی است که جامعه به آرمان ها و پله های ترقی، گام نهاده و زیباترین استحکامات را بر سرتاسر جامعه حاکم می کند و محبت و صمیمیت و صلح و صفا را می گستراند.

از این رو، می بینیم قرآن کریم با لحن محکم و با هدف هدایت، چنین می فرماید:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرِهِ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. (۲)

ص: ۱۳

۱- (۱) - نهج البلاغه: خطبه ۱۷۶.

۲- (۲) - آل عمران: ۱۰۳.

«همه با هم، به حبل الله چنگ زنید و پراکنده نشوید و یاد بیاورید آن زمانی را که با هم دشمنی می کردید. پس خداوند دل های شما را به هم نزدیک کرد و الفت و برادری بر شما حاکم نمود و (نیز) یاد بیاورید آن زمانی را که شما، در لبه پرتگاه آتش قرار داشتید، پس خداوند شما را از آن نجات داد و خداوند این چنین آیات خود را تبیین می کند، شاید به هدایت دست یابید».

و نیز پیامبر اکرم؛ حضرت محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

«المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً». (۱)

«نسبت فرد با ایمان با مؤمن دیگر، همانند اجزای یک ساختمانند که هر جزئی از ساختمان، جزء دیگر را نگه داشته و محکم می نماید».

و نیز حضرت امام جعفر صادق (علیه السلام) می فرماید:

«المؤمن أخو المؤمن، كالجسد الواحد، إن اشتكى شيئاً منه وجد ألم ذلك في سائر جسده». (۲)

«مؤمن برادر مؤمن است، مانند آنکه یک جسد می باشند؛ اگر عضوی از آن به درد آید، درد و رنج آن به دیگر اعضا خواهد رسید».

بنابر این تفرقه، کینه توزی، نزاع و خون ریزی، هرگز مشروعیت و مصونیت نداشته و از کبائر و زشتی هاست که وجدان و عقل سلیم، آن را بی اساس و بی فرهنگی معرفی کرده و در دین اسلام هم شدیداً مورد نکوهش و توبیخ قرار گرفته و مرتکب آن را به عذاب الهی، وعده داده است.

جهالت جاهلان و دسیسه دسیسه گران و فتنه انگیزان، در طول تاریخ مسلمین، کوشیده است که وحدت صفوف و یک پارچگی مسلمین، به جنگ و

ص: ۱۴

۱- (۱) - اصول کافی ۱۶۶/۲؛ نهج الفصاحه: ۷۷۹؛ کنز العمال: ۱۴۱/۱.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۴۸/۶۱.

خون ریزی تبدیل شده و کینه و بغض و بد بینی و اِتهام به خروج از دین و ورود در شرک را گسترش دهد. بنابراین بر مؤلّان و رهبران امت و بر آحاد جامعه اسلامی، فرض و حتم است که اجازه ندهند چنین فضائی بر جامعه اسلامی حاکم گردد و در نتیجه ذخائر و ثروت های امت اسلام، توسط مستکبران روزگار و کافران خوش رنگ و نگار و صاحبان تراست ها و کارتل ها به راحتی و سهولت، غارت شود.

ما پیروان اهل بیت (علیهم السلام)، بر خود لازم می دانیم جهت وحدت بیشتر مسلمین و زدودن موانع این اتفاق و انسجام، نسبت های ناروائی که در طول تاریخ، به ویژه در این سال های اخیر، به مکتب اهل بیت (علیهم السلام) و به صورت ناجوانمردانه نسبت داده شده، از خود دور کنیم و با تمام وجود، از این تهمت ها و نسبت ها توسط تکفیری ها و جریاناتی که آلت دست انگلیسی ها، صهیونیست ها، و غارتگران امریکا و ... هستند، اعلان انزجار و تبری بجویم.

از باب نمونه:

۱ - ما که کتاب آسمانی مصون از تحریف، یعنی قرآن کریم را تنها کتاب همه مسلمین و بدون آن که کم و زیاد شده باشد و عیناً، همان قرآن کریم حضرت خاتم الانبیاء محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله) و ثقل اکبر و سرتاسر آن را داعی توحید و یکتاپرستی می دانیم؟

- ما که بزرگ ترین موفّقیت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را نفی بتها (اصنام) و نفی عبادت لات و عزّی و اعلان و تحقّق کلمه توحید «لا إله إلا الله» می دانیم؟

ما که خطبه های غزای توحیدی مولی الموحّدین امیر المؤمنین (علیه السلام) را شبانه روز - در مراکز آموزشی و پژوهشی، دانشگاه ها و حوزه ها و محافل علمی و تربیتی مان به تلاوت و تدریس و استضاءه می نشینیم؟

ص: ۱۵

- ما که در مساجد و مراکز عبادتی مان ، متون سراسر توحید اهل بیت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را همانند دعای کمیل از امام علی(علیه السلام)، دعای عرفه از امام حسین(علیه السلام) و دعای ابو حمزه ثمالی از امام سجاد(علیه السلام) و ده ها دعای توحیدی دیگر تلاوت می شود و طنین انداز است:

«... متی غَبَّتْ حَتَّى تَحْتَاجَ إِلَى دَلِيلٍ يَدُلُّ عَلَيْكَ... عَمِيْتُ عَيْنٌ لَا تَرَكَ... مَاذَا وَجَدَ مَنْ فَقَدَكَ وَمَا الْمَدَى فَقَدَ مَنْ وَجَدَكَ...».

(۱)

- ما که هزاران اثر معرفتی و توحیدی همچون کتاب توحید شیخ اقدم «صدوق» را داریم، ما که ...

با همه این اوصاف، به صورت جاهلانه و مزورانه و مزدورانه به هدف بدبین کردن سایر مسلمین ناجوانمردانه به شرک متهم شده و می شویم!!! (فما لهم کیف یحکمون)!!؟!!

۲- اعتقاد به امام مهدی(عج) و مهدویت، ریشه قرآنی دارد و مذاهب و فرق اسلامی - روی هم رفته - به آن اعتراف دارند تا جائی که انکار آن را موجب قتل منکر آن دانسته اند. (۲)

و نیز جایگاه رفیعی از سنت و معرفت اسلامی را برای آن حضرت ذکر کرده اند و قاطبه علمای اهل بیت(علیهم السلام) و بسیاری از علمای مذاهب اسلامی، روایات و احادیث و اخباری که در شأن و ولادت آن حضرت است، مورد تصریح و تصحیح و اعتراف قرار داده اند؛ مانند صاحب سنن ترمذی، قرطبی مالکی، ابوجعفر عقیلی، سیوطی، ابن حجر عسقلانی، حاکم نیشابوری، بیهقی، ابن اثیر، بغوی، ابن قیم، ذهبی، تفتازانی، ابن کثیر دمشقی، جزری شافعی، عبدالوهاب شعرانی، متقی هندی، عبدالباقی زرقانی، سفارینی حنبلی، محمد امین

ص: ۱۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۲۶/۹۵ (بخشی از دعای عرفه).

۲- (۲) - همانند ابن حجر هیتمی شافعی، شیخ صبای حنفی، خطابی مالکی، یحیی حنبلی و...

سویدی، شوکانی، مؤمن شبلنجی، قنوجی بخاری، کتانی مالکی، خضر مصری، غماری شافعی، ناصر الدین البانی، ابوعلی مودودی، کمال الدین ابن طلحه شافعی، یاقوت حموی، ابو نعیم اصفهانی، ابن جوزی حنبلی، گنجی شافعی، جوینی شافعی، ابن علی شافعی همدانی، حمد الله مستوفی، ابن شحنة حلبی حنفی، خواجه پارسا حنفی، ابن صباغ مالکی، سراج رفاعی، ابن طولون دمشقی، ابو عیّاس قرمانی حنفی، ابن عامر شیراوی، ساباط قاضی حنفی، قندوزی حنفی، حمزاوی شافعی مصری، زرکلی سلفی، یونس سامرای، احمد طوسی بلاذری، ابن شاکر بدری شافعی، عبدالکریم یمانی، صبان شافعی، ابن عماد دمشقی حنبلی و غیر اینان....

حال نگاه بیندازید و ببینید:

امام مهدی(عج) و مهدویت - که در کتاب و سنت، محکم ترین ریشه و اساس و برهان و این همه معترف به تواتر و صحت و ولادت و حیات از جمیع فرق اسلامی دارد- چگونه با زشت ترین تعبیرها مورد استهزاء و تمسخر و افتراء و نسبت های ناروا قرار گرفته است!؟

از این عصاره انبیاء و خلف اوصیا، گاهی به «امام مزعوم» و گاهی به «معدوم» و ... تعبیر می شود!! و گاهی می نویسند که شیعیان کنار سرداب حلّه یا سرداب بغداد، یا سرداب سامرا (1) و یا ... مرکبی را آماده می کنند تا آن که او وقتی که از آن سرداب خارج شد، سوار آن مرکب شود! اینان هنگام نماز هم، هم چنان در کنار مرکب باقی می مانند، زیرا ممکن است که در همان وقت از سرداب خارج شود و کسی کنار مرکب نباشد تا او را سوار کنند!!

ص: ۱۷

وارونه نشان دادن حقایق، تحریف و سیاه‌نمایی در زمینه اعتقادات و معارف حقه اهل بیت (علیهم السلام) توسط دشمنان و بقاء بر میت‌های آکله‌الاکباد و آنان که گوینده «لا اله الا الله و محمد رسول الله» و معتقدان معاد و محشر و اهل قبله و قرآن را همانند گوسفند سر می‌برند و جهت جلب رضایت سردمداران کفر و غاصبان قدس، همه‌گونه خوش‌خدمتی دارند و در تمام دوران ننگین رژیم جعلی و سفاک صهیونیستی، در حمایت از مظلومین فلسطین، و مقدسات مسلمین حتی یک فشنگ و یا تیری رها نکرده‌اند، اما هر روز شاهد آنیم که دسته‌دسته اهل قبله و توحید و بعثت و معاد را با کمال شقاوت و بی‌رحمی، قطعه‌قطعه و به آتش می‌کشند و فتنه و تفرقه را بین امت اسلام می‌گسترانند.

لازم به تذکر است: این دو مورد به عنوان نمونه بود و گرنه مسلمانان هر روزه شاهد نشر و بسط صدها مورد دیگر با هزاران سایت و کتاب و مقالات و نرم‌افزار، توسط این مجموعه فاقد عاطفه و رحم و متحجر و تکفیری با هدف شوم تفرقه‌افکنی و جنگ و جدال در امت اسلامی می‌باشند، فالی الله المشتکی.

در هر صورت، ما به عنوان این که به حفظ وحدت مسلمین و قطع ید اجانب از بلاد اسلامی و زدودن اتهامات و افتراءات از مکتب اسلام و معارف اهل بیت (علیهم السلام) مکلفیم، بر خود واجب می‌دانیم جهت زایل کردن بدبینی از ذهنیتی که اینان در بین عموم مسلمین با دروغ، نفاق، افتراء و بهتان ساخته‌اند، اقدام نماییم و انزجار و بی‌زاری خود را از این تفرقه‌افکنان و جنگ‌افروزان وابسته به استکبار و کفر جهانی، اعلان نماییم.

مجموعه «فی رحاب اهل البیت (علیهم السلام)» (۱) حدود چهارده سال پیش، جهت زدودن این ذهنیت و زدودن برخی از موانع وحدت، در معاونت امور فرهنگی مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و با کمک، مساعدت و همکاری گروهی از فضلا و محققین (۲)، طراحي و سپس مورد تنظيم و تدوين قرار گرفت.

بحمدالله به سرعت و به طور گسترده و چشمگیر، مورد استقبال محافل علمی و پژوهشی و علاقه مندان و دوستان وحدت مسلمین، قرار گرفت.

شخصیت های علمی و دست اندرکاران نشر و قلم و گروه های محاوره و مناظره، در همان زمان تدوین و نشر، پیشنهاد ترجمه ی این مجموعه را به زبان های زنده دنیا دادند که بحمدالله ترجمه فارسی آن توسط اداره ترجمه

ص: ۱۹

۱- (۱) - این مجموعه بیش از چهل جلد است که هر یک از آنها به یک موضوع و یک شبهه اختصاص دارد و به زبان عربی و با سبک مقارنه و ارائه دلائل تنظیم یافته است.

۲- (۲) - جهت تقدیر از زحمات عزیزانی که در این مجموعه به نوعی تلاش داشته و نقشی که در تحقق این کار علمی و فرهنگی داشته اند. متذکر می شویم: ۱- ابوالفضل اسلامی (علی)؛ مسؤول گروه و مشرف علمی پروژه. ۲- سید منذر حکیم؛ پیگیر امور مجموعه. ۳- ۵- سید عبدالرحیم موسوی (رحمه الله)، شیخ عبدالکریم بهبهانی و صباح بیاتی؛ تهیه کنندگان بعضی از متون مجموعه. ۶- ۹- شیخ عبدالأمیر سلطانی، شیخ محمد هاشم عاملی، شیخ محمد امینی و شیخ علی بهرامی؛ تصدی مسائل استخراج و مقابله. ۱۳ - ۱۰- سید محمدرضا آل ایوب، عباس جعفری، حسین صالحی و عزیز عقابی؛ در مسائل تصحیح و تطبیق و روند امور. ضمن آن که از نظرات ارزشمند آقایان: شیخ جعفر الهادی (خوشنویس)، شیخ محمد هادی یوسفی غروی، استاد صائب عبدالحمید و غیر اینان در برخی از این متون استفاده کرده ایم. جزاهم الله خیر الجزاء. (ناشر)

معاونت امور فرهنگی، آماده گردید و اینک مورد بررسی مجدد و ویراستاری قرار گرفت و تقدیم علاقه مندان می شود.
امید است که این تلاش و جهاد فرهنگی، مورد قبول پروردگار متعال و عنایت حضرت بقیه الله الأعظم (عج) قرار گرفته باشد.

گروه مطالعات بنیادی

ابوالفضل اسلامی (علی)

۱۳۹۲/۸/۲۸

ص: ۲۰

از گفتار امیر المؤمنین علی (علیه السلام) در نهج البلاغه به دست می آید که قرآن موجود در میان ما، همان کتابی است که خداوند بر پیامبر امین خود حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) نازل کرده است؛ کتابی که خداوند، عهده دار حفظ و جاودانگی آن است؛ به جهت این که قرآن دلیل بر جاودانگی رسالتی است که نازل شده است.

قرآن، متضمن دستورات خداوند برای بشریت و دین کاملی است که خداوند آن را برای بندگان خویش برگزیده است و به وسیله آن بر بندگان خویش در روز قیامت، احتجاج می کند.

امام علی (علیه السلام) نیز در سخنان جاوید خویش، به آن تصریح فرموده و از قرآن جاوید، سخن گفته است. همان قرآنی که بر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نازل شده و در زمان آن حضرت جمع آوری شده است. نسل به نسل میان مسلمانان بوده و مورد استفاده قرار گرفته است بدون این که حرفی و یا کلمه ای از آن کم شده باشد.

حضرت علی (علیه السلام) می فرماید:

(.. بدانید این قرآن پند گویی است که فریب ندهد و راهنمایی است که گمراه نکند و سخنگویی است که دروغ نگوید و کسی با قرآن ننشست مگر آن وقتی که برخاست، افزون شد، یا از وی کاست، افزونی در رستگاری و کاهش از کوری و گمراهی. بدانید کسی را که با قرآن است، نیازی نباشد و کسی بدون قرآن، بی نیاز نباشد، بس رهایی از دردهایتان را از قرآن بخواهید. در سختیها از آن یاری بطلبید که قرآن موجب بهبود یافتن بزرگترین دردهاست و آن کفر، دورویی، هلاک شدن و گمراهی است، بس به وسیله آن از خداوند بخواهید و با دوستی آن، رو به سوی او آورید.) (۱)

سخنانی که از آن حضرت درباره قرآن کریم نقل شده و در میان مسلمانان معاصر آن حضرت و مسلمانان امروز وجود دارد، تفسیر کننده این گفتار حضرت است که می فرماید:

(قرآن، همراه من است، از هنگامی که با آن همراه شدم، جدا نگشتم) (۲).

این دیدگاه امام علی (علیه السلام) درباره کتاب جاوید خداوند است لکن دشمنان این کتاب الهی، برای ایجاد تفرقه میان مسلمانان، نقشه های گوناگونی را به کار بستند و از جمله به اهل بیت (علیهم السلام) تهمت زدند و گفتند

ص: ۲۲

۱- (۱) - نهج البلاغه: خطبه ۱۷۶.

۲- (۲) - نهج البلاغه: خطبه ۱۲۲.

که اهل بیت (علیهم السلام) قرآن دیگری، به جز قرآن موجود، نزد خویش نگه داری می کنند (۱) و در کتابهایی روایی اهل بیت (علیهم السلام) روایاتی درباره این موضوع وجود دارد.

برای روشن شدن حقیقت - که پیروان حق، آن را می شناسند و دشمنان سعی در سرپوش گذاشتن بر روی آن را دارند - در صدد پاسخگویی به این پندار واهی می باشیم. این تحقیق در صدد و بررسی تاریخ جمع آوری و تدوین قرآن در دوران پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دوران امام علی (علیه السلام) می باشد تا نسبت به حقیقت مصحف امام علی (علیه السلام) که در روایات آمده آگاهی پیدا کنیم.

مصحف امام علی (علیه السلام)

بحث در باره مصحف امام علی (علیه السلام) ممکن نمی باشد مگر بعد از آشنایی با تاریخ جمع آوری قرآن کریم؛ زیرا مصحف امام علی (علیه السلام) چیزی نیست جز گرد آوری قرآن کریم و آنچه به آن مرتبط است؛ ترتیب سوره های قرآن و جمع آوری و اعراب و نقطه گذاری، و نیز تقسیم آن به اجزا و احزاب در فاصله زمانی کوتاهی کامل نگشته

ص: ۲۳

۱- (۱) - مراد ما این نیست که کتابهایی درباره قرآن، نزد ائمه و اصحاب آنان نباشد بلکه کتابهایی که متضمن تفسیر، تأویل و اسباب نزول و دیگر مباحث قرآنی می باشد، نزد آنان وجود دارد.

است بلکه دورانهایی بر آن گذشته که با آغاز رسالت شروع شده و با یکی کردن قرآن ها در زمان عثمان و تکمیل اعرابگذاری به وسیله «خلیل بن احمد فراهیدی» پایان یافته است.

ص: ۲۴

مورخان، تاریخ گرد آوری قرآن را سه مرحله می دانند:

مرحله اول: دوران پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

در این زمان، قرآن با نوشتن و حفظ آن در سینه ها جمع آوری شد. قرآن بر روی کاغذ، لوحهایی از پوست و شاخه درخت خرما، سنگ ظریف و استخوان شتر نوشته می شد.

«زید بن ثابت» می گوید:

«ما نزد پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) تألیف می کردیم؛ یعنی قرآن را بر روی پوست می نوشتیم» (۱).

مرحله دوم: دوران ابو بکر

در این دوران، نسخه ای از قرآن، از لوحها و ورقه ها و حافظه های اشخاص فراهم شد.

مرحله سوم: دوران عثمان بن عفان

در این دوران، قرآن در یک جلد جمع آوری شد و «عثمان» مردم را به پیروی از قرائت واحدی و ادار ساخت و نسخه هایی از روی آن نوشت و به شهرها فرستاد و بقیه قرآن ها را سوزاند (۲)!

ص: ۲۵

۱- (۱) - مستدرک: ۲ / ۶۱۱ .

۲- (۲) - الاتقان: ۱ / ۲۱۱ .

پس از بیان مختصر هر یک از این مراحل، اینک به نقد و بررسی این مراحل سه گانه می پردازیم.

نقد و بررسی اصل سه گانه

تفسیر و بررسی مرحله اول:

بعضی از علمای امامیه بر این باورند که قرآن کریم در دوران پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)، جمع آوری شد و آن حضرت دنیا را به سوی آخرت ترک نکرد مگر بعد از این که آنچه را که از قرآن در سینه داشت، با آنچه حافظان قرآن در سینه داشتند و بین مصاحف کسانی که قرآن را در زمان آن حضرت جمع نموده بودند، مقابله کرد. روایات فراوانی نیز بر این مطلب دلالت می کند.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرموده اند:

«کسی که قرآن را بخواند تا آن را حفظ نماید، خداوند او را وارد بهشت می کند و شفاعت او را در باره ده نفر از خانواده اش می پذیرد...» (۱).

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر نوشتن قرآن، اشراف داشتند.

«زید بن ثابت» می گوید:

ص: ۲۶

۱- (۱) - مجمع البیان: ۸۵ / ۱؛ مناهل العرفان: ۲۳۴ / ۱؛ مسند احمد: ۳۲۴ / ۵؛ مستدرک حاکم: ۳۵۶ / ۳؛ حیاة الصحابة: ۲۶۰ / ۳؛ مباحث فی علوم القرآن: ۱۲۱.

«بر آن حضرت وارد شدم و قرآن را با املای پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر قطعه ای از پوست و یا پاره ای از استخوان می نوشتم و وقتی کتابت من تمام می شد، می فرمود: بخوان، من آن را می خواندم و اگر چیزی کم شده بود، آن را درست می کرد، سپس به سوی مردم خارج می شدم» (۱).

همچنین روایت شده است که: اصحاب پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرآن را از اول تا آخر ختم می کردند و پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرمودند:

«برای کسی که قرآن را ختم کند، نزد خداوند یک دعای مستجاب وجود دارد» (۲).

سؤال: آیا پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرآن را جمع آوری کرد، یا خیر؟

گفتمی است که نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرآن جمع آوری شده ای بود. در روایتی آمده است: «عثمان بن ابی العاص» همراه با نمایندگان قبیله ثقیف نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد. خود او می گوید:

«بر پیامبر خدا وارد شدم و قرآنی را که نزدش بود درخواست کردم آن را به من داد (۳) بلکه پیامبر خدا قرآنی را پشت رختخوابش گذاشت که بر شاخه درخت خرما و حریر و استخوان شتر نوشته بود و به علی (علیه السلام) دستور داده بود که آن را بردارد و جمع کند...» (۴).

ص: ۲۷

۱- (۱) - مجمع الزوائد: ۱/۱۵۲.

۲- (۲) - کنز العمال: ۱/۲۲۸۰.

۳- (۳) - مجمع الزوائد: ۹/۳۷۱؛ حیاة الصحابة: ۳/۳۴۴.

۴- (۴) - کنز العمال: ۲/۴۷۹۲.

نقد و بررسی مرحله دوم:

این مرحله از جمع آوری قرآن در زمان «ابو بکر» بوده است. روایات درباره این جمع، همخوانی ندارند و ارتباطی هم با موضوع مورد بحث ندارند.

امّا شبهه قرآن امام علی (علیه السلام) و این که آن حضرت، قرآنی غیر قرآن موجود بین مسلمانان دارد، شبهه ای است که دلیلی بر آن وجود ندارد و از اصل باطل است.

از دسته ای از روایات شیعه و اهل سنت، استفاده می شود که امام علی (علیه السلام) بعد از وفات حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) جهت جمع آوری قرآن کریم، از مردم کناره گرفت و این موضع امام، به دستور رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بوده است. حضرت امیر (علیه السلام) می فرمود:

(عبا بر دوش نمی گذارم تا قرآن را جمع کنم). (۱)

روایت شده که: آن حضرت عبا بر دوش نمی گذاشت مگر برای نماز تا این که قرآن را جمع کرد.

نام گذاری مصحف امام علی (علیه السلام) از کجا نشأت گرفته است؟

قرآن امام علی (علیه السلام) مانند دیگر قرآن هایی است که گرد آوری شده است مثل «قرآن زید، قرآن ابن مسعود، قرآن ابی بن کعب،

ص: ۲۸

۱- (۱) - شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۲۷/۱؛ اتقان سیوطی: ۲۰۴/۱؛ انساب الاشراف: ۵۸۷/۱؛ الطبقات الکبری: ۳۳۸/۲؛ مناهل العرفان: ۲۴۷/۱؛ کنز العمال: ۵۸۸/۲ ح ۴۷۹۲.

قرآن موسی اشعری وقرآن مقصداد بن اسود؛ چنان که عایشه نیز دارای قرآنی بود. قرائت اهل کوفه از روی قرآن ابن مسعود وقرائت اهل بصره از روی قرآن ابو موسی اشعری بود واهل شام از روی قرآن ابی بن کعب واهل دمشق از روی قرآن مقصداد قرائت می نمودند. لکن دوران این قرآن ها وقرائت از روی آنها در زمان عثمان سپری شد؛ زیرا او قرآنی برای آن شهرها فرستاد ودیگر قرآن ها را سوزاند (۱).

اما در باره قرآن امام علی (علیه السلام) گفتنی است که آن حضرت آن را برای خویش واهل بیتش نگهداری نمود و به جهت حفظ وحدت امت اسلامی، آن را ظاهر نکرد.

سؤال: آیا قرآن های اصحاب که به نام جمع کننده آنها نام گذاری شد، با یکدیگر اختلاف داشت؟ و آیا هر یک از آنها ویژگی خاصی داشتند؟

تاریخ نگاران معتقدند تمایزی از جهت تقدیم و تاخیر سوره ها در این قرآن ها موجود بود؛ مثلا «ابن مسعود» قرآن را بر اساس مقدم کردن هفت سوره بزرگ: بقره، نساء، آل عمران، اعراف، انعام، مائده، یونس و پس از آنها متین و سپس مثنی و پس از آن حم ها؛ سوره هایی

ص: ۲۹

۱- (۱) - الکامل فی التاریخ: ۵۵/۳؛ صحیح بخاری: ۶/ ۲۲۵ و ۲۲۶؛ مصاحف سجستانی: ۱۴-۱؛ البرهان: ۲۴۳/۱ - ۲۳۹.

که با (حم) آغاز می شود و سپس ممتحنات و در آخر مفصلات گرد آوری نموده بود.

«ابی بن کعب» نیز در قرآن جمع آوری شده خود، سوره انفال را مقدم کرد و آن را بعد از سوره یونس و قبل از توبه قرار داد و سوره های: مریم، شعراء و حج را بر سوره یوسف مقدم نمود (۱).

اولین کسی که پس از درگذشت پیامبر (صلی الله علیه و آله) جمع آوری قرآن را به طور مستقیم و به وصیت آن حضرت بر عهده گرفت، علی ابن ابی طالب (علیه السلام) بود (۲). آن حضرت در خانه نشست و به جمع آوری قرآن و مرتب کردن آن، بر طبق نزول اقدام نمود.

ابن ندیم با سند نقل کرده است:

«حضرت علی (علیه السلام) پس از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اختلاف مردم و پراکندگی آنان را مشاهده نمود و سوگند یاد کرد که عبا بر دوش نگیرد تا قرآن را جمع نماید» (۳).

محمد بن سیرین از عکرمه روایت کرده است:

«وقتی خلافت ابی بکر آغاز گشت، علی ابن ابی طالب (علیه السلام) در خانه نشست و به جمع آوری قرآن مشغول شد.

ص: ۳۰

۱- (۱). التمهید (محمد هادی معرفت): ۳۱۳/۱.

۲- (۲) - تفسیر قمی: ۷۴۵؛ بحار الانوار: ۴۸/۹۲، ح ۵، و ۵۲، ح ۱۸.

۳- (۳) - مناقب: ۴۰/۲.

ابن سیرین می گوید:

از عکرمه پرسیدم: آیا تألیف دیگران نیز بر طبق نزول قرآن بوده؟ گفت: «اگر جن و انس هم گرد آیند تا همانند مصحف علی (علیه السلام) را تألیف کنند، توانایی ندارند.»

ابن سیرین می گوید:

«من در پی به دست آوردن این کتاب بودم و به مدینه نیز نامه نوشتم؛ ولی بدان دست نیافتم» (۱).

ویژگیهای مصحف امام علی (علیه السلام) نسبت به دیگر مصحف ها

بعد از این که ثابت شد امام علی (علیه السلام) مصحفی دارد که آن را پس از در گذشت پیامبر (صلی الله علیه و آله) جمع آوری نموده، این سؤال پیش می آید که امتیازات آن چیست؟ و آیا با مصاحف دیگر که بعد از مصحف آن حضرت جمع آوری شد - اختلاف دارد یا نه؟

در جواب، گفتنی است که بلی تفاوتی میان مصحف امام و مصحفهای دیگر وجود دارد؛ چنان که خود آنها با یکدیگر اختلاف دارند. حضرت علی (علیه السلام) آن را بر طبق نزول، با شرح و تفسیر برخی از آیات و بیان اسباب و مکان نزول گرد آوری نموده بود. خلاصه ویژگیهای مصحف امام (علیه السلام) بدین شرح است:

ص: ۳۱

۱- (۱) - اتقان سیوطی: ۵۷/۱؛ الطبقات: ۱۰۱/۲؛ کتاب استیعاب که در پاورقی کتاب الاصابه آمده: ۲۵۳/۲؛ التسهیل لعلوم التنزیل: ۴/۱؛ بحار الأنوار: ۸۸/۹۲، ح ۲۷، تفسیر آلاء الرحمن: ۱۸/۱.

ترتیب سوره ها و آیات، بر طبق ترتیب نزول می باشد؛ به صورتی که آنچه در اوّل نازل شده، با دقتی تمام در ابتدا آمده است. همچنین شرح و تفسیر پاره ای از آیات و بیان مناسبت نزول را دارد. و نیز برخی از علوم قرآن مانند محکم و متشابه و ناسخ و منسوخ و تفسیر و تأویل آیات در آن وجود داشت (۱).

آیا امام علی(علیه السلام) مصحف خود را بر مردم عرضه کرد؟

بلی پس از آن که قرآن را جمع آوری نمود، آن را به میان مردم آورد و فرمود: «من از موقعی که پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله) رحلت کردند، مشغول به غسل و تجهیز آن حضرت بودم. پس از آن به قرآن پرداختم تا همه آن را جمع کردم و خداوند آیه ای از قرآن را بر پیامبرش نازل نکرده مگر این که آن را جمع آوری نموده ام» (۲).

آن حضرت، مصحف خود را بر مردم عرضه کرد و امتیازات آن را بر شمرد. مردی از بزرگان قوم برخاست و مقداری از قرآنی که حضرت نوشته بود خواند، سپس گفت: «ای علی! آن را برگردان که ما را به آن نیازی نیست.» (۳)

امام علی(علیه السلام) فرمودند:

ص: ۳۲

-
- ۱- (۱) - حقائق هامه حول القرآن الکریم: ۱۵۸-۱۵۳؛ اعیان الشیعه: ۸۹/۱؛ تاریخ قرآن، ابیاری: ۸۵.
 - ۲- (۲) - احتجاج طبرسی: ۸۲.
 - ۳- (۳) - احتجاج: ۸۲؛ کتاب سلیم بن قیس: ۷۲؛ مناقب: ۴۱: ۱ و ۴۰؛ بحار الانوار: ۵۱/۹۲، ح ۱۸.

«به خدا قسم! بعد از امروز، هرگز آن را نخواهید دید. بر من [لازم] بود پس از آن که آن را جمع کردم، شما را آگاه کنم تا آن را قرائت کنید» (۱).

چرا امام علی (علیه السلام) مصحف خود را در زمان عثمان عرضه نکرد؟

در دوران زمامداری عثمان، اختلاف مصحفها اعتراض مسلمانان را برانگیخته بود. طلحه از امام علی (علیه السلام) درخواست نمود که مصحف خود را که پس از درگذشت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گرد آورده بود بر مردم عرضه کند. او می گفت:

ص: ۳۳

۱- (۱) - تفسیر صافی: ۲۵/۱.

جزء قرآن نیست وجود دارد؟ طلحه گفت: تمامی آن، قرآن است. امام علی (علیه السلام) فرمود: «اگر به آن عمل کنید از آتش نجات می یابید و به بهشت داخل می شوید».^(۱)

سرنوشت مصحف امام علی (علیه السلام)

از روایات استفاده می شود که امام علی (علیه السلام) مصحف را به امامان بعد از خود تحویل داد و آن مصحف میان ایشان یکی پس از دیگری منتقل می شد و آنان آن را به کسی نشان نمی دادند.^(۲)

دیدگاه برخی از عالمان اهل سنت درباره سرنوشت قرآن امام علی (علیه السلام)

ابن ندیم می گوید:

«مصحف امام علی (علیه السلام) اولین مصحفی است که قرآن در آن جمع شده است و آن نزد آل جعفر است و بنا به قول دیگر، فرزندان [امام] حسن (علیه السلام) آن را از یکدیگر به ارث می برند».^(۳)

ابن سیرین، سرنوشت مصحف امام علی (علیه السلام) را در مدینه پیگیری نمود لکن موفق به دستیابی آن نشد، ولی به ویژگی و مزیت آن در گفتارش تصریح کرده است:

ص: ۳۴

۱- (۱) - کتاب سلیم بن قیس: ۱۱۰؛ بحار الانوار: ۴۲/۹۲، ح ۱.

۲- (۲) - بحار الانوار: ۱/۲۲/۹۲.

۳- (۳) - فهرست ابن ندیم: ۴۸ و ۴۷.

«ای کاش! به آن کتابی که سراسر علم است، دست می یافتم».^(۱)

خلاصه سخن در مصحف امام علی (علیه السلام)

امام علی (علیه السلام) قرآن را پس از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گرد آورد. سوره ها و آیات آن، همان سوره ها و آیات قرآن موجود بین مسلمانان است همچنین متضمّن ترتیب سوره ها بر اساس نزول است و در کنار آن، اسباب نزول را ذکر کرده است لکن برخی از صحابه موضوعگیریشان نسبت به آن، موضعگیری سیاسی بود و بدین جهت آن را قرآن دیگری می دانستند و ثابت شد که قرآن دیگری به جز قرآن کریم نیست لکن دشمنان شیعه به خاطر ظلم و تفرقه اندازی می گویند: شیعه ادعا می کنند که امام علی (علیه السلام) قرآنی به غیر از قرآن موجود میان مسلمانان دارد!^(۲)

ص: ۳۵

۱- (۱) - الطبقات : ۲ / ۱۰۱؛ الاتقان: ۵۷/۱.

۲- (۲) - الشیعه والسنه، احسان ظهیر: ۸۸.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

